הלכה · משנה תורה · מפרשים · פירוש · ספר מדע

פירוש על משנה תורה, הלכות יסודי התורה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פירוש על משנה תורה, הלכות יסודי התורה

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פירוש-על-משנה-תורה-הלכות-יסודי-התורה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 39-202611200317v של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה א 4
הלכה ב 6
הלכה ג 6
הלכה ה 6
הלכה ו 7
הלכה ז 7
הלכה ח 9
הלכה ט 9
הלכה י 10
הלכה יא 10
הלכה יב 11
פרק ב 11
הלכה א 11
הלכה ג 13
הלכה ד 13
הלכה ה 14
הלכה ו 15
הלכה ז 15
הלכה ח 17
הלכה ט 17
הלכה י 18
הלכה יא 18
הלכה יב 19
פרק ג 19
הלכה א 19
הלכה ב 21
הלכה ג 21
הלכה ד 21
הלכה ה 22
הלכה ו 23
הלכה ז 23
הלכה ח 23
הלכה ט 24
הלכה י 25
הלכה יא 25
פרק ד 25
הלכה א 25
הלכה ב 26
הלכה ו 26
הלכה ז 26
הלכה ח 26
הלכה ט 27
הלכה י 28
הלכה יב 28
הלכה יג 29

פרק א

הלכה א

הקדמה -

ספר ראשון והוא ספר המדע. קראו ספר המדע לפי שכלל בו המצוות התלויות במחשבה ובמדע ובדעות. והלכות ראשונות הלכות יסודי התורה קראן כך לפי שהמצוות הנכללות בהן הן עיקר התורה ויסודותיה. שאם לא יתאמת מציאות השם שהוא יודע מעשה בני אדם לא תהיה האמנה בתורה. ולפיכך קורין למי שאינו מודה במציאות השם כופר בעיקר משום שהאל יתברך הוא עיקר הכל. וטעם המצות הנכללות בהלכות יסודי התורה ידוע שעיקר הדת לידע שיש שם אלוה שאין עמו אלוה אחר. ונכלל תחת ידיעת שתי מצות אלו ענין מעשה בראשית ומעשה מרכבה שמידיעתם יודעו הראיות על מציאות הבורא ושהוא לבדו ראשון וצור לכל. ואחר שיתאמת בלב מציאות הבורא ושאין כמוהו בעולם ראוי לאהבו וליראה ממנו ולקדש שמו ולשמוע משלוחיו הנביאים. והמצות נחלקים לשני חלקים. האחד מצות שבין אדם למקום. והשני מצות שבין אדם לחברו. והתחיל בזו ההלכה במצות שבין אדם למקום: **ועתה** נחזור לבאר דברי הגאון ז"ל:

יסוד היסודות ועמוד החכמות וכו'. כשתתבונן ארבע מלות שבתחלת תיבות אלו תמצאם יהו"ה. ואפשר שהגאון ז"ל כונתו היתה לזכור השם המפורש ברמז בתחלת חבור זה. והודיענו שבתחלה חייב אדם לידע שיש שם אלוה מצוי. פירוש מצוי מחוייב המציאות. ואמר מצוי ולא זכר לו תאר אחר זולתי המציאות. לפי שכל דבר שנרצה לידע מהותו לא נדע אותו אלא מגבולו והקב"ה אין לו גבול שהגבול הוא המורכב מן הסוג הקרוב וההבדל. והקב"ה אין לו סוג שיכלל תחתיו לפיכך לא נוכל להשיג מהותו אלא נאמר שהוא מצוי ומציאותו היא מהותו ואינה תוספת על מהותו. ואחר שנאמר שהוא מצוי נאמר שהוא ראשון כלומר שלא קדמו שום דבר מפני שאין לו תחילה ולא עילה:

והוא ממציא כל נמצא וכו'. זה מורה על חידוש העולם כולו כלומר שכל הנמצא מן המלאכים ומן הגלגלים ומן העולם השפל הוא חדש והקב"ה הוא עילתו והוא שהמציאו מן ההעדר הגמור ואין לנו ראשון שלא קדמו שום דבר שבעולם אלא הקב"ה לבדו:

ודע שהעיקרים שאנו צריכים להאמין בהם בידיעת הבורא ארבעה עיקרים. והם שהוא מצוי. ושהוא אחד. ושאינו גוף ולא כח בגוף. ושהעולם חדש והקב"ה חדשו. ושלשת העיקרים הראשונים כבר זכרו להם הפילוסופים ראיות ברורות. והעיקר הרביעי נחלקו

בו ולא נמצאו עליו מופתים לפיכך ראוי שנאמין בו מדרך הקבלה. והראיות שזכרו אותם הפילוסופים על שלשת העיקרים הרבה אבל ידיעתן על בוריין צריך הקדמות רבות וזמן ארוך. אבל ראיתי לזכור מופת אחד או שנים על כל עיקר מהשלשה כדי שיהיה סעד וחזוק למבין. ואע"פ שאנו חייבין להאמין בכל אלו הדברים מצד הקבלה ולא יהיה בלבנו ספק בהן. כשנשמע מופת על אחד מאלו העיקרים יסמך הלב בו ותתחזק ההאמנה, כמו שהמאמין בשני מופתים האמנתו חזקה מן המאמין במופת אחד והמאמין בשלשה יתר מן המאמין בשנים: **דבר** ידוע שדבר שאינו גוף ולא כח בגוף לא נוכל להשיגו אלא ממעשיו ופעולותיו. הביננו בזה. הגלגל מצאנו שהוא סובב תמיד נאמר שזה הגלגל אינו יוצא משני פנים או שהוא הווה ונפסד או לא. אם הוא הווה ונפסד ממציאו אחר ההעדר הוא האל ית' והוא מצוי מחוייב המציאות לא גוף ולא כח בגוף שאם היה ממציאו גוף הגוף גם כן מורכב וכל מורכב יש לו עילה ועילתו אם היא מורכבת חזר הדין לפיכך יכלה לממציא שאין לו עילה והוא האל ית'. וגם ממציא אינו דבר אפשרי שהאפשרי יש לו עילה וכל שיש לו עילה אינו מחוייב המציאות הילכך א"א שיהיה ממציא העולם אלא מצוי מחוייב המציאות. ואם אינו הווה ונפסד הרי הוא מתנועע תמיד וכל מתנועע יש לו מניע. ואם מניעו גוף הרי גוף גם כן מתנועע בעת שיניע הילכך יהיה מניעו לא גוף ולא כח בגוף. הרי נתבאר על שני הפנים שיש שם מצוי מחוייב המציאות הוא שברא הגלגל וכל מה שבתוכו או המניע הגלגל והוא עילתו על דעת הפילוסופים. וזה המצוי המחוייב המציאות א"א שיהיה שנים או יתר על שנים שאם היו שנים כל אחד מהם מחוייב המציאות ואין אחד מהם עילה לשני יהיה להם דבר שנשתתפו בו, ויהיה כמין הכולל למה שתחתיו ויהיה להם דבר שנפרד בו האחד מחברו ודבר שנשתתפו בו חוץ מדבר שנפרדו בו, יתחייב מזה שיהיה כל אחד מהם מורכב משני עניינים ומחוייב המציאות הוא פשוט פישוט אמיתי לא מורכב הילכך לא יהיה אחד מהם מחוייב המציאות. ואחר שנתבאר שמחוייב המציאות א"א שיהיה מחובר משני עניינים יתחייב מזה שא"א שיהיה גוף שהגוף מורכב מגולם וצורה וישתתף עם שאר הגופים בענין הגופניות: **מופת** אחר דבר ידוע שהעולם מצוי וכל המצויים לא יצאו משלשה חלקים, או כולם הווים ונפסדים. או כולם אינם הווים ונפסדים. או מקצתם הווה ונפסד ומקצתם אינו הווה ונפסד. א"א שיהיו כולם הווים ונפסדים שא"כ יהיה כל מצוי אפשר לו ההויה וההפסד. והאפשרות במין א"א שלא יהיה, יתחייב שיפסיד כל מצוי. ואם יפסדו כולם לא יהיה דבר מצוי והרי אנו מצויים ורואים דברים רבים מצויים. החלק השני שאינם כולם הווים ונפסדים ג"כ שקר שהרי אנו רואים מצויים רבים הווים ונפסדים. נשאר החלק השלישי

שיהיה מקצתם אינו הווה ונפסד והדבר שאינו הווה ונפסד אם יש לו עילה אע"פ שעילתו מחוייבת המציאות הוא אפשרי המציאות לפיכך תהיה העילה ההיא מחוייבת המציאות. היוצא מזה המופת שמאחר שיש שם דברים הווים ונפסדים ודבר שאינו הווה ונפסד עילה להווה ונפסד והעילה אם יש לה עילה תהיה אפשרית וזה לא ימשך לאין קץ אלא בסוף יכלה לעילה שאינה הווה ונפסדת ואין לה עילה והיא מחוייבת המציאות והוא האל ית'. וכבר התבאר שמחוייב המציאות א"א שיהיה גוף וגם לא יהיה כח לגוף שכח הגוף כלה בכליון הגוף ומחוייב המציאות לא יכלה. הרי נתבארו שלשת העיקרים והם. שהוא מצוי. ושהוא אחד. ושאינו גוף ולא כח בגוף. והעיקר הרביעי והוא שהעולם חדש לא נמצא עליו מופת אמיתי לפיכך אנו מחוייבים שנאמין בו מדרך הקבלה קבלת הנבואה שהנבואה למעלה מן המופת. ולפיכך אמר שמיסודי הדת לידע שיש שם מצוי ראשון הוא ממציא כל נמצא, ואחר שנאמין שהוא ממציא כל נמצא יהיו כל הנמצאים מן שמים וארץ לא נמצאו אלא מאמתת המצאו:

הלכה ב

ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות וכו'. כלומר שאחר שנתברר שהוא ממציא כל נמצא והוא עילה אמתית להם אם יעלה על הדעת שאין שם עילה לא יהיה עלול. אבל אם יעלה על הדעת שאין שם עלול כלומר שאבד העלול לא תאבד העילה שאינה מתבטלת בבטול העלול:

הלכה ג

שכל הנמצאים צריכין לו והוא אינו צריך להם וכו'. אמר בתחלה ולא יבטל הוא לבטולם אבל הם בטלים לבטולו שכל מצוי שיש עילה למציאותו אין עילת מציאותו היא עילת קיומו, שהבונה הוא עילה פועלת לבנין ואם ימות הבונה לא יפסד הבנין שקיום הבנין יש לו עילה זולת עילת הוייתו. והקב"ה הוא ממציא כל נמצא והוא המקיימו בשפע ששופע עליו תמיד ומפני זה הם צריכין לו והוא אינו צריך להם ולפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם שכל הנמצאים אפשריים והוא מחוייב המציאות ומחוייב המציאות לא ידמה לאפשרי המציאות:

הלכה ה

המצוי הזה הוא אלוה העולם וכו'. פי' אלוה שליט ומושל והוא נעבד אדון כל הארץ וגם הוא אדון השמים, אלא צחות לשון שצירף לארץ לשון אדנות ולגלגל הנהגה, והוא המנהיג הגלגל בכח שאין לו קץ וזכר המופת על זה שהגלגל סובב תמיד ויתחייב מזה

שיהיה הכח המסבבו אין לו הפסק ואפילו על דעת האומר שהעולם חדש ואפשר שיכלה הרי הוא סובב. ואי אפשר שיסוב בלא מסובב:

והוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף. כבר זכרנו זה למעלה שאם היה מסבב הגלגל גוף גם כן הוא מתנועע בעת שיניע הילכך יכלה למניע שאינו מתנועע והוא האל שמניע הגלגל בשפע מלפניו. וזהו ענין מאמרו בלא יד ולא גוף:

הלכה ו

וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה' אלהיך. מלת אנכי מורה על המציאות וה' הוא השם המפורש יהו"ה יתברך המורה על חייב המציאות. אלהיך אחר שיתאמת אצלינו מציאות הבורא ושהוא מחוייב המציאות ראוי לנו שנעשה אותו אלוה עלינו כלומר שנעבוד אותו ולא נעבוד זולתו שכן קבלו אבותינו אברהם יצחק ויעקב אלהותו עליהם ונקרא אלהיהם לעולם שנאמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכו' וישראל ג"כ קבלו אלהותו עליהם כמו שקבלו אבותינו כשאמר להם ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה. כלומר שתעבדו אותי ואהיה לכם לאלוה ולא תהיו ככל העמים שכל עם יש לו אלוה מן המלאכים או הגלגלים אבל אני רוצה לקרב אתכם אלי ואהיה לאלוה לכם:

וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה עובר בלא תעשה וכו'. כלומר כל המעלה על דעתו שיש לעולם כולו אלוה חוץ מהשם יתברך עובר בלא תעשה שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. כלומר בעוד שאני מצוי וכבודי מלא העולם כמו שאמר הנביא העם המכעיסים אותי על פני:

וכפר בעיקר. פי' כפר בשם שהוא עיקר העולם כלומר עילתו האמתית שהכל תלוי בו שהוא עילת מציאות הכל ועילת קיומו:

הלכה ז

אלוה זה אחד הוא אינו שנים ולא יתר על שנים וכו'. כבר הקדמנו שנתבאר במופת אמתי שהשם מחוייב המציאות ואינו גוף ולא כח בגוף. הודיענו שידענו זה מדרך הקבלה שהודיענו משה רבינו ואמר לנו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. פירושו השם שהוא אלהינו הוא אחד. ולפי שמלת אחד תאמר על ענינים הרבה ואין אחד מהם אחד אמתי אלא השם שאין כיחודו אחר זולתו:

לא אחד כמין וכו'. המין יאמר על שני ענינים. האחד קרוי בלשון ערבי גנס מין אחד. והמין האחר והוא כולל ענינים רבים כמו שתאמר מין החי אחד והוא כולל כל נפש

חיה. וגם הוא כולל אחדים הרבה כמו שתאמר מין האדם והוא כולל כל בני האדם. ועל הענין השני אמר שאין הקב"ה כזה המין שהוא כולל אחדים הרבה:

ולא אחד כגוף וכו'. יש גוף שההרכבה בו גלויה כגון גוף החי שאע"פ שהאדם או הבהמה גוף אחד הוא מורכב מאברים הרבה. וזה ברור למראית העין שהוא מורכב ואינו פשוט. אלא אפילו גוף הגלגל או אחד מהיסודות שנראים למראית העין שהוא אחד ואינו מורכב הוא באמת אינו אחד מפני שהוא מחובר מגולם וצורה והרי הוא שנים:

ועוד נחלק למחלקות כמו שאמרנו, ולקצוות. שהגוף גשם והגשם יש לו שלשה קצוות אורך ורוחב ועומק:

אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו וכו'. דבר ידוע שזה שאנו מתארים השם ואומרים שהוא אחד. לא על דרך האמת אלא על דרך ההשאלה. מפני שהאחד תחלת המנין והמנין ממאמרות הכמות. והמאמרות כולם מקרים ונופלים ומאורעות פירוש אעראין ולא יתכן שיהיה לו מקרים. אלא זה שאנו אומרים אחד להורות השכל שאינו שנים ולא יותר על שנים:

אילו היו אלוהות הרבה והיו גופין וגויות וכו'. גוף וגויה כפל הענין במלות שונות דרך צחות. ושניהם מן הכתוב גופת שאול וגופות בניו ונאמר וגויתו כתרשיש. זה המקום צריך עיון שישאלו אפשר שיהו אלוהות הרבה ולא יהיו גופין שהרי השכלים הנבדלים הרבה ואינם גופין וגויות והנפשות הרבה ואינן גוף. ויש להשיב שענין דבריו כך אילו היו אלוהות הרבה יהיו גופים. או יהיה אחד עילה לחברו. מפני שכבר נתבאר שחיוב המציאות א"א שימצא לשנים. ואם יהיה האחד עילה לחברו העלול אינו אלוה מפני שהוא אפשרי שהרי יש לו עילה ולפיכך לא יקרא אלוה. וראיה לזה מה שאמר אח"כ שאין הנמנין השוין במציאותם נפרדים זה מזה. פי' השוין במציאותן שאין אחד מהן עילה לחברו שאם היה אחד מהם עילה לחברו אינן שוים במציאות. נחזור לענין.

אמר שאין הנמנין השוין במציאותן נפרדים וכו'. פי' אם יהיו שוין במציאות תהיה אמתתם שוה ואם אמתתם שוה במה יפרדו זה מזה. ואם יש להם מאורעות שיפרדו מהם הרי הם גופים. שהמאורעות נשואים וא"א לנשוא בלא נושא. ונושא המאורעות גוף לפיכך היוצא מזה הענין שאם היה האלוהות הרבה והם שוין במציאותן אינם נמנין אלא במאורעות ואילו יש להם מאורעות יהיו גופות:

ואילו היה היוצר גוף וכו'. זה ענין אחר. ר"ל שהאל אין לו קץ ותכלית והגוף יש לו קץ ותכלית יתחייב מזה שהשם אינו גוף. המופת על הראשון שהשם מחוייב המציאות ומחוייב המציאות אין לו קץ ותכלית שאם יש לו תכלית יהיה לו התחלה ומחוייב

המציאות אין לו התחלה. והמופת על השני שהגוף יש לו שלשה מרחקים וכל שיש לו מרחקים יש לו קץ והוא כלה:

וכל שיש לו קץ ותכלית יש לכחו קץ וסוף וכו'. כלומר האל אינו גוף שאילו היה גוף היה לו קץ וכל שיש לו קץ יש לכחו קץ ותכלית והאל אין לכחו קץ. ובא לתת ראיה על זה ואמר שאנו רואים הגלגל סובב תמיד והאל הוא שמסבב אותו כמו שיתבאר. והואיל והוא סובב תמיד בכח האל אין לכח מסבבו קץ ותכלית. שאילו היה לכח מסבבו קץ לא היה סובב תמיד:

והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות. כבר נתבאר זה למעלה:

וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר ה' אלהינו וכו'. ושלש מצות אלו שהם לידע שיש שם אלוה. ושלא יעלה במחשבה שיש שם אלוה אחר. וליחדו. נתבארו בסוף מסכת מכות:

הלכה ח

הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקב"ה גוף וגויה וכו'. אחר שביאר מדרך המופתים שאינו גוף חזר להביא ראיה מן הכתוב ואמר כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. זה הכתוב אינו בתורה אלא הוא בספר יהושע (ב') ויש כתוב אחר בתורה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים (דברים י':י"ז) ואין בו בשמים ממעל. וכתוב אחר בתורה יש בו הראיה שבקש להביא והוא וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (שם ד') כלומר שאחר שאמר שהוא בשמים ובארץ אינו גוף. שהגוף אינו בשני מקומות בזמן אחד והואיל ונאמר שהוא בשני מקומות שהן השמים והארץ, כל ענין מאמר הכתוב שהוא בשמים ובארץ ר"ל ממשלתו כלומר שהוא מושל בשמים ובארץ. שאילו היה בשמים ובארץ כפשוטו היה גוף או כח לגוף ונאמר כי לא ראיתם כל תמונה. וזה דבר אמתי שכל גוף יש לו תמונה והשם אמר שבשעה שנגלה להם ושמעו דבריו לא ראו לו תמונה:

ונאמר ואל מי תדמיוני ואשוה. כלומר שאין דבר בעולם שוה לו ולא דומה לו:

ואילו היה גוף היה דומה לשאר הגופים. בענין הגופניות:

הלכה ט

אם כן מה הוא זה שנאמר בתורה ותחת רגליו וכו'. התורה ניתנה לכל המון ישראל אנשים ונשים וטף והשם יודע המחשבות שידע שמאחר שהם גופים מחוברים מארבעה יסודות א"א שישיגו הנפרד על בוריו לפיכך דבר עמהם בלשון שתוכל דעתם לסבול. ואח"כ כשיתבוננו ויבינו וישיגו מאמתת השם מה שיוכלו להשיג. ידעו שכל הדברים האלה לא נאמרו אלא בדרך השאלה. ועל זה הענין ארז"ל דברה תורה כלשון בני אדם.

כלומר דברה עמהם כלשונן שיבינו אותו. שמאחר שהם גופים לא ישיגו הנפרד על בוריו. ומאחר שבא הכתוב בלשונן שאין בו ספק שהוא משל והוא אם שנותי ברק חרבי נדמה לו הכל ונאמר שהכל משל וכנוי:

ראיה לדבר זה שנביא אחד אומר שראה הקב"ה לבושיה כתלג חיור וכו'. ר"ל מאחר שאמרו הנביאים שראוהו בצורות משונות כבר נתבאר שאינו גוף ולא ישתנה. ופי' כתלג חיור כשלג לבן. ופי' חמוץ בגדים אדום כמו סוסים ברודים אמוצים (זכריה ו':ג') כמו חמוצים בחילוף א' בח':

הלכה י

מהו זה שבקש משה להשיג כשאמר הראני נא את כבודך וכו'. פי' לפי שאמר למעלה ואמתת הדבר אין דעתו של אדם יכולה להשיגו אמר א"כ הדבר מה הוא זה שבקש משה. אם בקש להשיג אמתת הבורא הרי הקדמנו שזה א"א. ואם בקש באומרו כבודך תואר מתוארי השם או מדה ממדותיו או דבר נברא. זה אינו צריך לו שהרי הודיעו הקב"ה כמו ששאל וידע אמתת כל נברא מדכתיב בכל ביתי נאמן הוא. והתשובה שבקש להשיג אמתת המצאו של בורא כדי שיהא נחקק בלבו, מפני שחשב שיוכל להשיג זה על דרך מופת. והודיעו השם שזה א"א אלא יודיעו מה שיוכל להשיג מה שהוא שלם במין האדם. ושאר הענין פשוט:

הלכה יא

וכיון שנתברר שאינו גוף יתברר שלא יארעו לו אחד ממאורעות הגוף לא חיבור ולא פירוד וכו'. החיבור לא יהיה אלא למחובר והנפרד אינו מחובר. והפירוד לא יהיה אלא למחובר שלא יפרד אלא מחובר:

ולא מקום וכו'. כל דבר שהוא במקום הוא גוף או כח בגוף ומי שאינו גוף לא יהיה במקום. ולא מדה וכו'. המדה מקרה לגוף:

ולא עלייה ולא ירידה וכו'. כל עולה ויורד מתנועע והתנועה לא תמצא אלא לגוף או לכח בגוף שגם התנועה מקרה לגוף:

ולא ימין ולא שמאל וכו'. כל שיש לו ימין ושמאל ופנים ואחור הוא גוף שדבר שאין לו גוף אין לו צד מן הצדדין:

ואינו מצוי בזמן וכו'. אילו היה מצוי בזמן היה הזמן קודם לו. א"כ לא יהיה קדמון שהקדמון לא יקדים אותו שום דבר. וכיון שאינו מצוי בזמן לא יהיה לו תחלה וסוף שהוא ראשית ואחרית. ולא מנין שנים וכו'. שכל זה מענין הזמן והזמן ממקרה הכמות:

ואינו משתנה וכו'. השנוי לא יהיה אלא מצד המקרים. והוא יתברך אינו גוף שיהיה לו מקרים:

ואין לו לא מות ולא חיים וכו'. המות הוא ההעדר. והבורא מחוייב המציאות ומחוייב המציאות לא יעדר:

וחייו אינם כחיי הגוף. שהם מוספין על מהותו. ולא יאמר עליו חי אלא להורות שהוא מצוי ואינו מועדר. והחכמה והסכלות המצויים למי שהוא גוף הם כחות משתנים והחכמה היא דבר מוסף על המהות והוא ית' חכמתו היא מהותו:

ולא שינה ולא הקיצה וכו'. כל אלו הם מקרים לנפש האדם והקב"ה אינו נפש ולא גוף שיהיו לו אלו המקרים:

ולא דבור כדבור האדם וכו'. שהוא בחתוך המלות בשפה ובלשון ובגרון והקב"ה אינו גוף כגוף האדם שיש לו אברים. וזה שנאמר וידבר ה' ודבר ה' הוא כנוי לשפע המגיע מאצל הבורא לנביא ע"י מלאך או בקול נברא:

וכך אמרו חכמים אין למעלה לא ישיבה וכו'. זה המאמר לרז"ל במסכת חגיגה בפרק אין דורשין. ופירשו המפרשים עפוי מלשון עייפות. ויש אומרים שהוא מלשון תנועה מדכתיב ועפו בכתף פלשתים (ישעיהו י״א:י״ד) שפירושו ינועו ישראל לרוח פלשתים לשלול אותם שפירוש כתף רוח וצד כמו ולכתף השנית (שמות כ"ו) כלומר אין לו תנועה:

הלכה יב

והואיל והדבר כן הוא וכו'. כל זה נכנס תחת מאמרם ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם, והוא כשבקש להודיענו שהקב"ה רצה בדבר פלוני כלומר שנעשה כרצונו יאמר עליו שהוא שמח בו. וכשנעשה דבר שלא כרצונו כגון שנעבור על מצוה (חמורות) ממצותיו יאמר עליו שהוא כועס. כדי שנדע שהוא נפרע מעושה אותו מעשה שהמובן מענין הכעס הוא שהוא נפרע מהעובר על דבריו וכן בשאר המדות. ושאר הענין מבואר:

פרק ב

הלכה א

האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה ממנו וכו'. האהבה המצויה לכל דבר נאהב הוא בשביל שני ענינים. האחד בשביל טובה והנאה וחסד שיגיע לאוהב מהנאהב כמו אהבת עבדי המלך למלך ואהבת האיש לאשה. והשני הוא כשיראה אדם דבר נאה וייטב בעיניו יאהב ויתאוה לו וכשיגיע לו תהיה לנפשו שמחה גדולה. כמו שיראה האדם

אבן טובה יקרה או בית נאה ומשובח מיד תתאוה נפשו להדבק בו ולהגיע אליו. והחלק הראשון הוא אהבה שהיא תלויה בדבר ואין זה משובח באהבת הנברא לבורא שיהא אדם אוהב אותו בשביל שהוא נותן לו חיים וממון ובנים, מפני שבשעה שיתן לו הוא אוהבו ובעת שימנע ממנו תבטל האהבה כמו שאמרו רז"ל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל וכו'. והחלק השני היא האהבה האמתית. וכבר נתבאר שאין אדם יכול להשיג אמתת הבורא ולא יוכל לדעת אותו אלא ממעשיו וברואיו כשיתבונן בהם ויכיר מהם גדולתו מיד תתאוה נפשו תאוה גדולה להדבק בו ותאהב אותו אהבה גדולה כפי מה שתשיג מגדולתו תהיה אהבתו. ועל זה צוה בתורה ואמר ואהבת את ה' אלוהיך וכו'. ולא נתנו כל המצות אלא כדי שנגיע בהם לזו המדרגה כדכתיב ובחרת בחיים למען תחיה וגו' לאהבה את ה' (דברים ל). ויש לנו מעלה היא קודמת למעלה זו והיא פחותה ממנה והיא מעלת היראה. וגם היא נחלקת לשני חלקים. האחת היא יראת עמי הארץ והנשים וקטני השכל שייראו השם ויעבדו אותו שמא ימית אותם או יהרוג בניהם או יחסרם ממון או שלא ינחילם גן עדן. והחלק השני היא היראה האמתית והוא כשיתבונן במעשה האל וישיג מהם גדלו וידע שהוא בריה שפלה קלה כשיערוך נפשו לאחד מן הגופים הנכבדים וכ"ש לצורות הנפרדות כ"ש לנגד בורא הכל מיד ייירא ויפחד פחד גדול כמו שאמר דוד סמר מפחדך בשרי ואמר חבקוק ה' שמעתי שמעך יראתי. ומצאנו בתורה שני כתובים האחד מורה שהיראה מביאה לידי עשיית כל המצוות שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. והאחר מורה שלא נצטוינו בכל המצות אלא כדי שנגיע בהם ליראה שנאמר ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו. וההכרע בינהם שהיראה יש לה שלש קצוות. הקצה הראשון הוא תחלתה והיא קודמת לכל המצות. שהירא מן המלך לא יעבור על דבריו. ועל זה אמר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. והחלק השני הוא סוף היראה והיא היראה האמתית ולא יגיע אדם לה אלא אחר עשיית כל המצות והשגת הבורא בידיעת דרכיו. ועל זה נאמר ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה. וכשיגיע לזו המעלה יעתק ממנה למעלת האהבה שהאהבה לעולם לא תהיה אלא לאחר היראה. והיראה יש לה תועלת גדולה במצות ל"ת. והאהבה יש לה תועלת גדולה במ"ע. והיראה יגיע לה עיקר גדול כמו שאמר דוד (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה'. ואמר שלמה (משלי א') יראת ה' היא ראשית דעת. ואמר באהבה אהבו את ה' חסידיו. ואמר אוהבי ה' שנאו רע. ולפי שלא תהיה יראה ואהבה אלא בידיעת ברואי השם צריך אדם להתבונן בברואיו הקדושים והטהורים. לפיכך הוצרך הוא לזכור כללים גדולים ממעשה רבון העולמים.

וכללים אלו שזכר הגאון. מהם מה שהוא מבואר למראית העין. ומהם מה שנתבאר במופתים בחכמת הטבע ובחכמת התשבורת. לפיכך נאמין לדברי הגאון ז"ל שידע הדברים במופתים. והרוצה לידע המופתים על דבריו ישתדל בלימוד החכמות עד שידע ברואי השם על בוריין:

הלכה ג

כל מה שברא הקב"ה בעולמו וכו'. כל הנבראים נחלקים לשלשה חלקים. העולם השפל והוא כל דבר הנתהווה מארבעה היסודות. ועולם הגלגלים. והמלאכים. והתחיל בעולם השפל מפני שהוא מבואר לכל. וממנו יעתק לידיעת השאר. וזכרו בתחלה בדרך כללי ובפ' רביעי יבאר חלקיו. וכל מה שבעולם השפל נתהווה מארבעת היסודות והם נחלקים לשלשה חלקים. דומם. וצומח. ונפש חיה. דומם פגרים מתים אין להם נפש כלל ואינם מתנועעים אלא במניע. והצמחים יש להם נפש צומחת והם פרים ורבים ויש להם כח הזן וכח המוליד אבל אין להם הרגשה. ונפש חיה נחלקת לשני חלקים מדברת ואינה מדברת. ושאינה מדברת היא כל נפש חיה חוץ מן האדם. וכל מה שיש בעולם השפל הווה ונפסד ומיניהם קיימים והם מחוברים מגולם וצורה. ופי' גולם גוף הדבר שאין בו צורתו. וגוף האדם טרם הולדו נקרא גולם דכתיב גלמי ראו עיניך. ובדברי חז"ל גלמי כלי עץ. והחלק השני עולם הגלגלים. וגם הם מחוברים מגולם וצורה מפני שהם גשם וכל גשם מחובר מגולם וצורה. ולפי שגולמם זך וברור ונקי וצורתם שהיא נפשם מעלתה גדולה ממעלת צורות העולם השפל לפיכך הם קיימים ואינם משתנים. ומהות גולמם לא השיגו החכמים אמתתם לפי שלא יאמר בה לא קלה ולא כבדה ולא חמה ולא קרה כמו שיתבאר אח"כ. והחלק השלישי הוא החלק העליון למעלה והוא עולם המלאכים והם צורות נפרדות בלא גולם והם השכלים הנבדלים. ונקראו מלאכים לפי שהם שלוחי השם בהנהגת העולם וכל העושה דבר המלך הוא נקרא שלוחו:

ואינם גוף וגויה אלא צורות נפרדות זו מזו וכו'. מצד שבהם עילה ועלול לפי שאין להם מקרים שיפרדו בהם זו מזו:

הלכה ד

ומהו זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש וכו'. הנבואה היא השפע שיגיע מהבורא לנביא במציעות המעלה האחרונה ממעלת המלאכים והיא מעלת אישים. וכבר נתבאר שכל המלאכים צורות נפרדות והצורות אינן גוף שיראה אותם הרואה במראית עין. אלא זה שאמר הנביא שראה המלאך הוא צורה שיראה אותה במראה הנבואה או בחלום של נבואה בכח המראה. ולפי מעלת הנביא וכחו יראה מה שיראה. מהם מי שיראה המלאך

גויתו כעצם השמים שנאמר וגויתו כתרשיש. ומהם מי שיראה אותו אש. ומהם מי שיראה אותו בצורת איש מבני האדם. כל זה לפי מה שיתראה לנביא במראה הנבואה. ולא עוד אלא שהנביא עצמו פעמים יראה המלאכים בצורות משונות זו מזו לפי זכות נפשו בעת הנבואה והכל דרך חידה והנביא יבין במראה הנבואה ענין אותה חידה:

לומר שאינו גוף ואינו כבד. כלומר אינו גוף כבד כגופות הכבדים שהאש קלה והיא זכה ומעולה מגוף המים והארץ הכבדים לפיכך נראו המלאכים אש. וכן נראה להם כנפים ושהם מעופפים לפי שהעם משבחים העופות לפי קלות גופם ומהירות תנועתם ושהם יכולים ללכת למקום שירצו בזמן קל בלא מונע כלל:

שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה וכו'. פי' אנו יודעים בודאי שהקב"ה אינו אש שאף על דעת האומרים שהוא גוף לא עלה על דעתם שהוא גוף כגוף היסודות ולא כגוף הגלגלים לפיכך ידענו בודאי שזה שנאמר בו שהוא אש דרך משל כך זה שנאמר במלאכים שהם אש דרך משל:

וזה שאמר עושה מלאכיו רוחות וכו'. אין ענין הדברים שהמלאכים אש ורוח אלא כך פירושו עושה הרוחות והאש שלוחיו ומלאכיו להפרע בהם מהבריות כמו שאמר ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. ברוח קדים אפיצם. ותפול אש ה' ותאכל אותם. ואש יצאה מלפני ה' ותאכל וגו'. וכן ארז"ל בכל עושה הקב"ה שליחותו:

הלכה ה

ובמה יפרדו הצורות זו מזו וכו'. הנביאים אמרו שראו מלאכים הרבה כדכתיב ויפגעו בו מלאכי אלהים וכתיב אלף אלפים ישמשוניה. וכתיב היש מספר לגדודיו. אמר הגאון שמא תשאל ותאמר כבר אמרת שהמלאכים צורות נפרדות ואמרת שאין הנמנין השוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעין שיארעו לגופות ואלו אינם גופים שיהיו להם מאורעים א"כ במה יפרדו זה מזה [והשיב לפי שאינן שוין במציאותן וכו'] כמו שתאמר חיות הקודש עילת האופנים והאופנים עילת הארלים. ויש לשאול שיתחייב מזה שלא יהיו המלאכים אלא י'. וכן אמרו הפילוסופים שמנין השכליים י'. וא"כ הוא זה היאך יהיו המלאכים הרבה עד אין מספר ובמה יפרדו אלו זה מזה. והתשובה אמת כי לא יפרדו אלא מצד שבהם עילות ועלולים וכל מעלה מעשר המעלות יש לה עלולין הרבה. כיצד מעלה שניה היא עילת הגלגל השמיני. והגלגל השמיני יש בו כוכבים עד אין מספר הילכך יהיה לגלגל עצמו עילה וכל כוכב שבו יש לו עילה בפני עצמו לפיכך יהיה לגלגל השמיני עילות הרבה וכן מעלת אישים הוא עילת כל מה שלמטה מגלגל הירח והם ארבעה יסודות ומה שיורכב מהם. וכל מורכב עילתו זולת עילת האחר הרי במעלת

אישים עילות הרבה. ותשובת אחרת שזה שנאמר שראה הנביא מלאכים הרבה הוא לפי הבטת הנביא והשגתו כשם שהוא רואה אותן פעמים אנשים פעמים נשים פעמים חיות כך יראה אותם הרבה. כמו שראה נער אלישע ההר מלא רכב אש וסוסי אש. וכמו שראה זכריה ארבע מרכבות. כל אחד מהם למטה ממעלתו של חבירו:

והוא מצוי מכחו וכו'. אמר למעלה לפי שאינן שוין במציאותן חזר וביאר זה ואמר כל אחד עולה למעלה שלמטה ממנו והוא מצוי מכחו והכל מצוי מכחו של הקב"ה וטובו. הקב"ה המציא כל העולם בדרך חסד וטוב מלפניו שנאמר טוב ה' לכל הילכך מטובו ברא העולם:

וזהו שרמז שלמה בחכמתו ואמר כי גבוה מעל גבוה שומר וכו'. זה הכתוב בקהלת ותחלתו אם עושק רש וגזל משפט וכו'. ופירושו אם ראית רשעים עושקים הרשים והצדיקים וגוזלין אותם ולא ינהגו עמם במשפט וצדק אל תתמה ותאמר שאין לעולם מנהיג ומביט במעשה בני אדם שאילו היה שם מביט במעשה בני אדם היה מציל העשוקים מיד עושקיהם אמר אל תאמר כך שאם אין הקב"ה נפרע מהם עתה הוא נפרע מהם לאחר זמן או בעולם הבא שאין נמלט מדיניו. וכל מושל יש עליו מושל עד שיכלו לבורא שהוא גבוה מכל ומושל על הכל שנאמר כי גבוה מעל גבוה שומר. כיצד הגלגלים גבוהים על היסודות ומה שנהוה מהם והם השומרים מיניהם שלא יסופו. והגלגלים תנועתם תנועה תשוקית לעילתם שהם השכלים הנפרדים הנקראים מלאכים והם צורות הגלגלים השומרים גשמם והם גבוהים עליהם במעלה לפי שהם עילתם וכן כל מעלה ממעלת המלאכים היא עילת מעלה שלמטה ממנה והיא השומרת אותה בשפע שתשפיע עליה תמיד שאם יפסק אותו שפע מיד הוא כלה. והמעלה הראשונה היא נאצלת מכח הבורא ומקבלת השפע ממנו והוא בוראה שומרה ועליו ברוך הוא אמר גבוהים עליהם והוציאו בלשון רבים דרך כבוד כמו אלהים קדושים, ויהי כאשר התעו אותי אלהים, אלה הם האלהים האדירים, לפיכך אמר וגבוהים עליהם כלומר האל גבוה על הכל ושומר הכל:

הלכה ו

זה שאמרנו למעלה ממעלתו וכו'. פירוש זה שאומר זה למעלה מזה ר"ל מעולה ממנו:

הלכה ז

שנוי שמות המלאכים על שם מעלתם וכו'. כבר אמרנו למעלה שנקראו השכלים הנפרדים מלאכים לפי שהם שלוחי השם בהנהגת העולם והשליח קרוי מלאך. כדכתיב וישלח מלאך. ושנוי שמותם זה מזה לפי מעלתם כמו שידע בוראם וגם ישתנה שמם

לפי השליחות שישתלחו בה כיצד כשישלח מלאך לרפאות אדם קורא אותו רפאל. ואם לעזור אותו קורא שמו עזריאל:

מעלה ראשונה חיות הקדש. למדנו כל אלה מדברי הנביאים ויחזקאל הגיד לנו צורת ראייתו (כסא) הכבוד. ואמר שראה ארבע חיות ועל ראשיהם רקיע נטוי ועל הרקיע דמות כסא ונדמו לו כחיות. ולא נדמו כולם בצורת אדם להודיע שמעלתם פחותה ממעלת השם כמו שהחיה מעלתה פחותה ממעלת האדם. ויש לומר שנקראו חיות לפי שהם משפיעים החיות לכל נברא שהוא למטה מהם. ולפיכך קראם חיות הקדש לפי שאין בברואיו קדוש כמותם:

ואופנים. זה שם משותף למעלה השנית ממעלת המלאכים והגלגלים על דעת מקצת המפרשים דכתיב להם קורא הגלגל באזני, ולכל דבר עגול קורא אופן שנאמר ואפן עגלה על כמון יוסב. ויסר את אופן מרכבותיו. ויתכן שנקראו אופנים מלשון פנים שהוא לשון גדולה שכן החשובים נקראו פנים:

אראלים. נמצא כתוב הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיהו ל"ג:ז') כפל הענין במלות שונות. ואראל לשון גדולה ועילוי שכן המקדש והמזבח נקרא אריאל והראל:

וחשמלים. הם מלאכים נראים לנביאים במראה הנבואה בזוהר גדול כזוהר הזך הנראה בתוך האש שנאמר ומתוכה כעין החשמל ארז"ל מאי חשמל חיות אש ממללות:

שרפים. כמו שאמר ישעיה שרפים עומדים, ונקראים כן לפי שהם נוראים במראיהם שהמביט בהם נשרף:

מלאכים. שם כולל לכל ועתים יקראו למין בשם הסוג כמו שאמרו מסכת טהרות והוא מכלל סדר טהרות. וכן כוכב שם לכל הכוכבים ונקרא עטאר"ד כוכב:

אלהים. לפי שהם מושלים ושליטים בעולם והוא שם משותף לאל יתברך ולמלאכים ולנביאים ולדיינים:

בני אלהים. לפי שמעלתם פחותה ממעלת מה שלמעלה מהם כמו שהבן פחות מן האב מצד שהוא עלול לאב והעילה גדולה מן העלול ונמצא בכתוב בני אלהים ויבאו בני אלהים להתיצב על ה':

וכרובים. לשון מלכות וגדולה כדכתיב את כרוב ממשח (יחזקאל כ"ח:י"ד) ר"ל מלך. ויתכן לומר לפי שהם קרובים למעלת אישים נקראו כרובים שהם צורת האדם הקטן תרגום נער רביא והכ"ף נוספת:

אישים. לפי שהם המדברים עם הנביאים ומעלתם קרובה ממעלתם נקראו בשמם כי אישים קיבוץ איש, וכן נקרא אחד מהם גבריאל מלשון גבר שהוא שם בן אדם שנאמר מי גבר יחיה. ואע"פ ששם כולם מורה על הגדולה והעילוי לא נדע למה הושג לה כל מעלה בזה השם שלה ודבר זה לא ידע אותו על אמתו אלא בוראם:

הלכה ח

וכל הצורות האלו חיים וכו'. הצורות הנפרדות לא יאמר להם חיים ולא מות וזה שאמר חיים כלומר שהם מצויים וקיימין ויודעין בוראם שאנו לא נכיר ידיעה אלא לחי:

הלכה ט

כל הנמצאים חוץ מן הבורא וכו'. כלומר שהוא עלת כל הנמצאים ושהכל נמצאו מכחו: **ולפי שהוא יודע עצמו וכו'**. הנה התחיל להודיענו הענין שעליו אנו אומרים שהבורא יודע. לפי שהדבר ברור שאין ידיעת הבורא כידיעתנו. שהידיעה בנו מקרה וענין מוסף על מהותנו. ועוד שהידיעה מתחדשת בנו. והשם הוא ודעתו אחד ואינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו ולא תתחדש לו ידיעה. וחזר והודיענו דבר שהוא צריך עיון רב. הוא שיש לומר שמאחר שהקב"ה הוא ודעתו אחד א"כ היאך ידע הברואים והם רבים עד אין קץ ועוד שהם מתחדשים תמיד. והתשובה במה שאמר אח"כ שאינו יודע הברואים כמו שאנו יודעים אותם. שאנו לא נשיג ונדע העילה אלא מצד העלול כשנתבונן בעלול נאמר א"א שזה יהיה עילת עצמו אלא ודאי יש לו עילה. וכשנדע עילתו הקרובה תעתק מחשבתנו מדבר לדבר עד שנדע עילתו העיקרית נמצא שאנו יודעים הברואים מחמת עצמם ומידיעתם נעתקנו לידיעת עילתם. וידיעת הבורא בהפך זה שהוא יודע עילת כל עלול וכיון שידע הוא העילה ידע עלולה ועילת כל העילות העיקרית הוא ברוך הוא. הנולד מזה שמאחר שהוא יודע עצמו ושהוא עילה לכל נמצא הוא יודע כל נמצא. וידיעת דבר זה על בוריו קשה הרבה שאין דעתנו הקלה שבנקלה תוכל להשיג דעת תמים דעים וכ"ש שכבר נתבאר שהוא ודעתו אחד הילכך מאחר שאין אנו יכולין לידע מהותו כך לא נוכל להשיג דעתו ולא ידיעותיו. אלא נדע בודאי שאין ידיעותיו כידיעתנו הוא שאמר הנביא כי כגבוה שמים על הארץ גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם. ונדע באמת שמאחר שהוא יוצר הכל ובוראם הוא ידעם הלא תראה שהבונה אם לא תשיג מחשבתו היאך יבנה כותל זה ומאיזה דבר יבנה אותו ומה היא תועלתו לעולם לא יבנה אותו. וכן כל עושה מלאכה אם לא יבין תועלתה לא יוכל לעשותה. כ"ש יוצר הכל אלולא ידע היאך יהא העולם ותועלת כל דבר ודבר שבו לא נברא דבר. וכן דוד אומר

בינו בוערים בעם וכו' הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט. הלכך אין כל דבר נעלם ממנו:

הלכה י

הקב"ה מכיר אמתו ויודע אותה וכו'. יש שם שני ענינים. האחד שנדע שהקב"ה יודע מכיר אמתו. והשני שנדע שהקב"ה יודע כל נמצא בדרך שהקדמנו. ושני הענינים אינו יודעם בדעה שהיא חוץ ממנו כמו ידיעתנו שהקב"ה הוא ודעתו וחייו אחד:

ואילו היה חי בחיים או יודע בדעה שהיא חוץ ממנו היו שם אלוהות הרבה וכו'. לפי שנתבאר שהאל ית' יחיד מכל צד ואינו מורכב לא מגולם וצורה ולא משני ענינים ולא מעצם ומקרה ואילו היה יודע בדעה שהיא חוץ ממנו היתה הדעה בו מקרה ויהיה מורכב מעצם ומקרה:

נמצאת אומר הוא היודע וכו'. זה הדבר אין בנו כח להשיגו על אמתו אלא נבאר שאלו השלשה בבני אדם הם שלשה ענינים וכשתדע זה תדע שא"א שתהיה ידיעת הבורא כך. כיצד כשיתבונן אדם ויכיר צורה מן הצורות כמו שתאמר שהכיר וידע צורת הכסא או הבית או צורת יסוד מהיסודות. בתחלה יהיה יודע אותה בכח לא בפועל שעדין לא נחקקה זו הצורה במחשבתו. וכשידע אותה בפועל הרי נחקקה במחשבתו ונמצאת ידועה אצלו. הרי לך שלשה דברים האדם היודע וצורת הכסא הידועה והדעת שבה ידע זו הצורה. ואי אפשר להיות ידיעת השם כך שא"כ תהיה ידיעתו מתחדשת ויוצאה מן הכח אל הפועל ויהיה אפשרי לא מחוייב המציאות ולפי שלא נוכל להשיג דעת הבורא ולא חייו אין לנו אלא שנאמר שהוא חי ולא בחיים ויודע ולא בדעה כלומר לא בחיים ולא בדעת שהם נוספין על מהותו:

ואין אומר חי ה' וכו' אלא חי ה' וכו'. חי בצר"י הוא תאר לגוף החי יותר על עצמו, וחי בפת"ח אינו תואר אלא ר"ל השם שהוא חי כדי להורות לדעת שהוא בורא העולם ומסבב הגלגל בכחו וזה לא יהיה אלא למצוי חי:

לפיכך אינו מכיר הברואים ויודעם מחמת הברואים וכו'. כבר זכרנו זה הענין למעלה שהקב"ה יודע עצמו ושהוא עילה לכל נברא והואיל והוא יודע עצמו ידע הכל שהיודע העילה יודע עלולה:

הלכה יא

וביאור כל העיקרים שבשני פרקים אלו הוא נקרא מעשה מרכבה וכו'. קראו לכל אלו הענינים מעשה מרכבה דרך כבוד כלומר ידיעת הבורא עצמו אין בנו ולא בנביאים כח לידע אותה על בוריה אלא נשתדל בידיעת הצורות הנפרדות שהם קרובים ממנו והם

מורים על מציאותו כמו שתורה המרכבה שיש לה רוכב. וכן אמר יחזקאל היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל וכו':

הלכה יב

צוו חכמים הראשונים וכו'. תנן בתחלת פרק ב' ממסכת חגיגה אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אא"כ היה חכם ומבין מדעתו מוסרין לו ראשי פרקים וכו'. ועילת זה לפי שזה הענין יצטרך בידיעתו להקדמות רבות עד שתעתק המחשבה מענין לענין. ואם יבקש אדם לידע זה הענין בלא הקדמות ישתבשו רעיוניו ויעורו עיניו ויצא לתרבות רעה ואפילו הדברים שהיה יודע אותם בתחלה לא יוכל להשיג אותם. הלא תראה כי הבשר והלחם יפים לגוף הרבה ואעפ"כ מונעים אותו מן הקטן לפי שאין בו כח לסבלם:

ועליהם אמר שלמה כבשים ללבושך וכו'. זה הכתוב במשלי. ופשוטו שהוא נותן לאדם עצה לקנות כבשים כדי שיקח מצמרם ויעשה לו לבוש להתכסות בו. וענינו שהוא כמו שאמרו חכמים כבשים כמו בנקודה מימין מן יכבוש עונותינו ופירושו כך דברים שהם כבשונו של עולם כלומר שהם כובשים העולם ומושלים בו והם הצורות הנפרדות ובוראם תהיה ידיעתם תחת לבושך כלומר שלא תגידם לזולתך. פירוש אחר דברים שהם סתרו של עולם יהיו תחת לבושך שהדבר הכבוש הוא נסתר מן העין כמו שאמרו נביא שהוא כובש נבואתו. כלומר שיטמין אותה ויסתירה ולא יגיד אותה:

ועליהם אמר דבש וחלב כו'. כלומר דברים שהם ערבים כדבש וחלב יהיו תחת לשונך כדאיתא בפרק שני דחגיגה. (סליק מעשה המרכבה):

פרק ג

הלכה א

הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות וכו'. השמים יש להם שמות הרבה. וחכמים אומרים שבעה רקיעים הם וכל אחד יש לו שם כדגרסינן בפרק אין דורשין בחגיגה. אמר רב יהודה שני רקיעים הם שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים. רשב"ל אומר שבעה ואלו הן, וילון. רקיע. שחקים. זבול. מכון. מעון. ערבות. וכשתתבונן תמצא שאין בין רב יהודה וריש לקיש מחלוקת אלא שרב יהודה מנה השמים הנראים בלבד. וריש לקיש מנה השמים הנראים ומנה דברים רוחניים שהם למעלה מן השמים במדרגה וקרא לכל מעלה מהם שמים. שכן אמר וילון אין משמש כלום. רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות וכל צבא השמים קבועים בו שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע

השמים להאיר על הארץ. שחקים שבו רחיים שוחקות מן לצדיקים לעתיד לבוא. זבול שבו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול מקריב עליו קרבן. מעון שבו כתות כתות של מלאכי השרת שאומרות שירה. מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד וכו'. ערבות שבו צדק ומשפט גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתידין להבראות וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו המתים. הנה נתבאר לך שכל אלו הדברים שבחמשה רקיעים אלו אינם דברים גשמיים כלל. ומה שאמר שלג וברד וטל כולם משל לשפע היורד מלמעלה. ודבר שניהם הוא שנתבאר באמת שאין בעולם דבר גשמי נקרא שמים אלא הרקיע שנברא באויר והשמים שבהם הכוכבים והמזלות הם הנקראים גלגלים ונקראים שמים, ושמים לשון גובה כמו ערים בצורות בשמים ונקראים רקיע, לפי שהם מתוחים וכל דבר מתוח הוא מרוקע שנאמר וירקעו את פחי הזהב וכתיב לרוקע הארץ על המים. ונקראים זבול לפי שהם מדור לשכינה והמדור נקרא זבול שנאמר בנה בניתי בית זבול לך. ונקראו ערבות לפי שהם יקרים ונכבדים והדבר הנכבד נקרא ערוב שנאמר ואת בני התערובות (מלכים ב י"ד:י"ד) ומתרגמינן וית בני רברביא:

והם תשעה גלגלים וכו'. אלו התשעה כל אחד מהם כולל גלגלים אחרים. מהם שמקיף העולם ומהם קטן שאינו מקיף ולפנים יזכור מניינם אבל מנה הנה מכל גלגל הגלגל הגדול המקיף כל מה שבתוכו מגלגל וכוכב:

גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח וכו'. התשעה שזכר אותם הם שבעה כוכבי לכת וגלגל המזלות. והתשיעי שהוא מקיף את הכל. הראשון גלגל הירח נקרא סהר ולבנה. ירח הוא שמו העיקרי. ויש לומר שנקרא ירח לפי שאורו מתחדש בכל חדש ותרגום חדש ירחא. וסהר תרגום ירח סיהרא. ולבנה לפי שעינו לבן:

והגלגל השני שבו כוכב וכו'. כבר הקדמנו שלא ימנע שיקרא המין בשם הסוג כמו שקרא למעלה הששית ממעלת המלאכים מלאכים. גם כן קרא לזה כוכב אע"פ שזה שם כולל לכל הכוכבים. ויש מי שקורא אותו כותב. ואומר שנקרא כן לפי שהוא מושל על הכותבים והסופרים והוא מזלם:

והשלישי נוגה. נוגה הוא שם הזוהר כמו שנאמר ונוגה כאור תהיה (חבקוק ג':ד') ולפי שזה הכוכב מזהיר הרבה קרוב מזוהר הירח נקרא נוגה:

והרביעי חמה. שמה העיקרי שמש ונקראת חמה שממנה תהיה החמימות בעולם שהרי כשתקרב אל ראשי אנשי המקום יהי בו חום הרבה וכשתתרחק ממנה יהיה בו קור הרבה. ונקראת חרס שנאמר בטרם יבוא החרסה (שופטים י"ד:י"ח) ואפשר שנקראת כך לפי שאדומה כחרס בעת שתזרח ובעת שתערב. וראיה לזה שלא מצאנו שנקראה

בזה השם אלא בשני עתים אלו שנאמר האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט׳:ז׳), בטרם יבא החרסה:

החמישי מאדים. לפי שהוא אדום במראיו ואומרים שהוא מושל על שפיכות דמים ועל המלחמות:

הששי צדק. לפי שהוא דן השופטים והדיינים וכיוצא בהם וממנו תבא הרעה למי שאינו שופט מהם בצדק:

השביעי שבתאי. נקרא כן לפי שתנועתו כבדה והוא נראה כשובת ונח יותר מכל השבעה:

וגלגל השמיני שבו שאר כל הכוכבים כו'. לפי שהכוכבים שבו היו החכמים הקדמונים סוברים שאין להם תנועה כלל. וחכמים שאחריהם השיגו שיש להם תנועה כבדה בכל שבעים שנה מדרגה אחת בקירוב לפי מרחקם זה מזה או ממשוה היום לא ישתנה:

וגלגל התשיעי הוא גלגל החוזר כו'. אמר החוזר ולא אמר הסובב לפי שתנועתו הפך תנועת שאר הגלגלים שכל הגלגלים סובבים מן המערב למזרח וזה סובב מן המזרח למערב לפיכך נראה כחוזר למערב:

הלכה ב

כל גלגל וגלגל משמונת הגלגלים וכו'. לפנים יזכור מנינם. ומה שאמר שמהם סובבים מן המזרח למערב כל זה נתבאר בחכמת התכונה ויצטרך בידיעתו לזכרון רוב אותה חכמה. ואין זה מקומה:

הלכה ג

כל הגלגלים אינם לא קלים ולא כבדים וכו'. נתבאר מדברי הפילוסופים שגולם השמים אינו כגולם ארבעה היסודות ולא המחובר מהם. ואמתת גולם השמים לא נודע להם לפיכך לא יאמר בהם שהם לא קלים ולא כבדים ולא טעם ולא ריח מפני שכל אלו המקרים הם במה שלמטה מגלגל הירח ודבר שלא נודע מהותו לא יודע טבעו:

הלכה ד

כל הגלגלים האלו המקיפין את העולם עגולים והארץ תלויה באמצע וכו'. הארץ תלוי ברוח פיו של הקב"ה הוא שנאמר תולה ארץ על בלימה והיא עומדת באמצע. ויסוד המים מקיף רובה והרוח מקיף שניהם. והאש מקיף הרוח והגלגל מקיף הכל נמצאת הארץ תלויה באמצע:

הלכה ה

מספר כל הגלגלים המקיפין את כל העולם י"ח. וזה הוא חשבונו. הירח יש לו שלושה גלגלים ואלה שמותם. אלגוזהר ואלמאיל. וכארג אלמרכז. ועטארד ג"כ יש לו שלושה גלגלים והם. אלמכתאל. ואלמדיר. וכארג אלמרכז. הרי ששה. ושאר החמשה כוכבי לכת יש לכל אחד שני גלגלים ממתל. וכארג אלמרכז. הרי י"ו. והגלגל השמיני שבו שאר הכוכבים הקבועים והגלגל התשיעי הרי י"ח:

ומספר הגלגלים הקטנים שאינם מקיפין ח' וכו'. אלו הם הנקראים אלפלאך אלתדויר. והחכמים האחרונים מחכמי התכונה אומרים שהשמש אין לה פלך תדויר נשאר מכוכבי לכת ששה. שנים מהם והם אלזהרה ועטאדר יש לכל אחד מהם שני גלגלים קטנים כמו שאמרו מקצת חכמי התכונה. והארבעה הנשארים לכל אחד פלך תדויר הרי ח':

וממהלך הכוכבים וידיעת שיעור סביבתם וכו'. כבר ביאר שהגלגלים כולם זכים ואין להם עין כלל ולא ידענו שהם רבים אלא מן הדרכים שזכר. ונזכור על דרך משל הדרך שידעו בה גלגלי הירח וממנו תלמוד לכל. כשהתבוננו בירח מצאו לו תנועות משונות והגלגל האחד לא יהיה לו תנועות משונות לפיכך אמרו כי יש לו גלגלים הרבה לפי התנועות כל תנועה סיבתה גלגל. וכשהתבוננו בירח מצאו אותו פעם ימהר בהליכתו ופעם יקצר והמהירות והקיצור אינם נחלקים בגלגל אלא ימצא בכל החלקים ומזה ידעו שיש לו גלגל קטן שאינו מקיף וכשהביטו בקוטר זה הגלגל הקטן מצאו אותו פעמים יראה קטן ופעמים גדול ולא יראה גדול אלא בעת שיהיה בריבוע השמש ידעו שהגלגל המניע זה הגלגל הקטן הנקודה שלו שסובב עליה אינה באמצע העולם. ומפני זה כשיהיה רחוק מן הארץ יראה קטן וכשיהיה קרוב מן הארץ יראה גדול. וזה הגלגל נקרא פלך אלכראג אלמרכז. וגם ידעו בדרכים אחרים שיש לו גלגל אחד נקרא אלפלך אלמאיל וגלגלו נקרא אלפלך אלגוזהר ועל זו הדרך ידעו מנין שאר הגלגלים וצורתם:

וזו היא חכמת תקופות ומזלות וכו'. ארז"ל בפירוש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד':ו') איזו חכמה שהיא לעיני העמים זו חכמת חשבון תקופות ומזלות. ופירוש תקופות הוא סביבת הגלגל מקיף העולם כלומר סובב אותו. ומזלות הם הקרואים בלשון ערבי ברוג כדכתיב לשמש ולירח ולמזלות (מלכים ב כ"ג:ה') וכן קרויין בלשון ערבי אלמנאזל:

וספרים רבים חברו בה חכמי יון וכו'. זו החכמה היא חכמת התכונה ובלשון ערבי עלם אלהיאה:

הלכה ו

גלגל תשיעי שהוא מקיף הכל וכו'. זהו אלפלך אלאטלם והוא אין בו כוכבים כלל אבל חכמי יון חילקו הגלגל השמיני שיש בו כל אלו הכוכבים הנראים שהוא תחת הגלגל התשיעי לי"ב חלקים. כל חלק ל' מעלות. וקראו לכל חלק שם לקוח מקבוץ הכוכבים שבאותו חלק. שפעמים היה קיבוצם בדמות טלה או שור וכל כיוצא בזה. וחלקו הגלגל התשיעי לי"ב חלקים כנגד אלו החלקים. ועשו זה מפני הלימוד כדי שיבין הלומד אלו הענינים במהרה. כיצד כשנרצה לידע שהשמש סבבה ל' מעלות נאמר שכבר סבבה כל מזל טלה וכן הכל על פי זה הדרך:

והם המזלות ששמותם טלה וכו'. כבר ביארנו מלת מזלות ונקראו כך לפי שהשמש והירח מהלכין בה או קרוב מהם ותרגום וילך ואזל וכן בלשון ערבי נקראים מנאזל שאלו הי"ב חלקו אותם לכ"ח מחנות לפי הילוך הירח בהם בכל יום מחנה הקרוי מנזלה וגם נקראו מזרות שנאמר התוציא מזרות בעתם (איוב ל"ח:ל"ב):

ושמותם טלה וכו'. התחילו המנין מזה המקום לפי שהוא תחלת הנקודה שבה יתקבץ גלגל המזלות עם גלגל שיווי היום וממנו תצא השמש לנטות לצד צפון שבו רוב הישוב. טלה הוא הכבש הקטן כדכתיב טלה חלב. תאומים וכן קרויה בלשון ערב אלתואמין והיא צורת שני אנשים מחוברים יחד וכן נקראים אלזוגא מלשון זוג שהוא שנים. סרטן הוא תבנית אחד מרמש המים. בתולה היא הנקראת סנבלת. וגם נקראת אלעדרא מפני שהיא צורת שפחה יש לה שני כנפים. והשאר ידועים:

הלכה ז

אלו הי"ב צורות לא היו מכוונות וכו'. החכמים הקדמונים לא השיגו לכוכבים שבגלגל השמיני תנועה כלל ובאחרונה השיגו להם תנועה כבידה בכל שבעים שנה מעלה אחת בקירוב לפיכך מזמן המבול עד הנה כבר סבבו ונשתנה מקומם שהיה מכוון כנגד החלקים שבגלגל תשיעי באותו זמן כמו שתאמר שכוכב שהיה באותו זמן בתחלת מזל שור יהיה עתה בעשרים מעלה ממזל תאומים:

וחלק שיתהלך השמש וכו'. מהלך השמש בכל יום קרוב ממעלה אחת והיא מהלך הכוכבים בשבעים שנה בקירוב:

הלכה ח

כל הכוכבים הנראים יש מהן וכו'. אמר הנראים לפי שיש כוכבים הרבה קטנים שאינם נראין מפני קטנן והכוכבים הנראין שיוכלו למנות אותן אלף וכ"ב כוכבים וחלקו אותן

לששה חלקים החלק הראשון הכוכבים שבו גדולים מן הכוכבים שבחלק השני. וכן עד סופן:

ואלו הכוכבים יש מהן שהוא גדול מן הארץ כמה פעמים. והארץ גדולה מן הירח מ' פעמים וכו'. מדת הארץ ידועה אצל חכמי התכונה שידעו במופת שכדור הארץ כ"ד אלף מיל. ויהיה קוטר הארץ שבעת אלפים ושמונה מאות מיל בקירוב. והמופת שידעו בו כדור הארץ הוא שעמדו במקום וכוונו גובה הקוטב או כוכב מן הכוכבים והלכו על שטח הארץ על קו חצי היום עד שנתוסף הגובה הראשון מעלה אחת ומדדו המהלך שהלכו אותו ומצאוהו ששה וששים מיל ושני שלישי מיל כפלו זה בש"ס מעלה שהם כדור הגלגל יצא להם כ"ד אלף מיל שזהו שיעור כדור הארץ. ומאחר שנודע להם הכדור ידעו הקוטר שהוא שבעה לשנים ועשרים כלומר אם תהיה העגולה שנים ועשרים יהיה הקוטר שלה שבעה בקירוב. וכשידעו קוטר הארץ שיערו בו גובה הכוכבים וכמותם וידעו שהשמש גדולה מן הארץ קרוב מק"ע פעם. והירח קטן מן הארץ בכמו מ' פעם:

נמצא הירח וכו'. כשתכלול ק"ע שהיא שיעור השמש במ' שהוא חסרון הירח מן הארץ יצא ששת אלפים ות"ת:

ואין בכל הכוכבים כוכב גדול מן השמש ולא קטן מכוכב שבגלגל שני וכו'. זה עטארד והוא קטן מן הארץ כ"ד אלף פעמים:

הלכה ט

כל הכוכבים והגלגלים כולם בעלי נפש ודעת וכו'. ידעו זה מתנועתם שזו התנועה א"א שתהיה טבעית כתנועת האבן למטה והאש למעלה שהמתנועע בתנועה טבעית כשיגיע למקום שיצא ממנו בהכרח ינוח והגלגל סובב תמיד ואינו נח וגם אין תנועתו כתנועת החי שאינו מתנועע אלא כדי שיקרב אל דבר שנהנה ממנו או יתרחק מדבר שיזיק לו והגלגל אין תנועתו על זו הצורה שהרי הפאה שממנה יסוב אליה ישוב תמיד הילכך לא תהיה תנועתו אלא תנועה תשוקיית. והתנועה התשוקית לא תהיה אלא לבעלי נפש ושכל שהנפש היא סיבת התנועה והשכל שבו תשתוקק הנפש להידמות בעילתה שהוא השכל:

והם חיים ועומדים וכו'. כל בעל נפש הוא חי שאין חיות אלא לבעלי הנפש. ומאחר שהם חיים ובעלי שכל הם מכירין בוראם:

וכשם שמכירין הקב"ה כך מכירין עצמן וכו'. התיקון כך. בתחלה יכיר את עצמו. ואח"כ מכירין עילתם שהם השכלים הנפרדים. ומאחר שיכירו עילתם ידעו שגם יש להם עילה מחוייב המציאות והוא הקב"ה:

הלכה י

ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד וכו'. זה הגולם קורין אותו הפילוסופים אל מארה אלאזלי. ודבר ידוע שכל גוף מחובר מגולם וצורה ולעולם לא ימצא גולם בלא צורה ולא צורה בלא גולם אלא הדעת היא שמכרת זה הדבר כמו שיתבאר אח"כ. וזה הגולם שבראו השם בתחלה קבל ארבע צורות משונות זו מזו בטבע ולפי שינוי טבעם נשתנה מקומם. האש שהיא קלה מן הכל לפי שהיא חמה ויבשה מקומה בשיפולי גלגל הירח וזו היא האש הטבעית והיא זכה הרבה ואין לה עין ואינה אדומה כמו זו האש שאצלנו שאילו היתה אדומה היה נראה האויר בלילה כולו אדום. ולמטה מן האש הרוח והוא חם ולח והוא כבד מן האש וקל מן המים לפיכך מקומו למטה מן האש. והמים למטה ממנו לפי שהוא כבד שהוא קר ולח. והארץ כבדה מן הכל לפיכך היא למטה מן הכל והיא עומדת באמצע בגבורת השם כדכתיב תולה ארץ על בלימה. וכל אלו הארבעה גופים הם עגולים. וכל אחד תוך חבירו ותנועתו תנועה טבעית כלומר כשיהיו חוץ למקומם יתנועעו כדי לחזור למקומם. כיצד כשתקח אבן ותזרוק אותה למעלה מיד יתנועע ולא ישקוט עד שיחזור לארץ אם לא ימנע אותה מקרה. וכן כשתכבוש האש למטה בהכרח כשיסור ההכרח תעלה למעלה. והגלגל כשיסוב יניע הכל בהכרח ומתנועת הגלגל וסבובו לאלו הארבעה יסודות יתהווה מהן כל הווה ונפסד. והם ארבעה מינים דומם וצומח וחי ומדבר. ובעת שיתחבר מארבעה יסודות אלו או מהנתהוה מהם גולם שראוי לקבלה וכשיפסד הגולם ולא יהיה ראוי לקבל אותו הצורה שהיתה בו מיד יפסד מדבר לדבר עד שישוב ויפרד לארבעת היסודות שנתחבר מהם:

הלכה יא

ארבעה גופות האלו אינם בעלי נפש וכו'. כבר זכרנו שתנועתם טבעית ואין להם נפש שיתנועעו בה למקום שירצו כמו נפש החי לפיכך אינם יכולים לשנות מנהגם:
וזה שאמר דוד הללו את ה' מן השמים וכו'. כלומר אם תקשה ותאמר היאך תאמר שהם כגופים מתים ודוד אמר שהם מהללים ואין מהלל אלא החי, התשובה שענין הדברים כך הללו בני אדם שתכירו גבורתו מברואיו:

פרק ד

הלכה א

ארבעה גופים האלו שהן אש ורוח ומים וארץ וכו'. כבר הקדים שהאל ברא גולם אחד וקבל ארבע צורות אלו לפיכך ארבעה יסודות אלו גלמם פשוט ומה שיתחבר מהם גלמם

מורכב מארבעה יסודות אלו. וזה שאמר שכל הגופים חוץ מארבעה יסודות אלו הוא מחובר מארבעתן ר"ל רוב הגופים מפני שיש גופים מורכבים משנים מהם בלבד כמו העשן שהוא מורכב מהארץ והאש. והאבק שהוא מורכב מן הארץ והרוח. והאד שהוא מן המים והרוח. וכן מי שיאמר שהשדים מצויין יאמר שגופם מורכב מאש ורוח ומפני זה לא יראו לזכות עינם:

הלכה ב

דרך האש והרוח וכו'. כבר זכרנו שתנועתם תנועה טבעית והיא מן האמצע למעלה והמים והארץ מלמעלה לאמצעי וזה לפי טבעם:

ומפני שהם יסודות לכל גופים כו'. ערובם יחד יקרא אמתזאג. ובעת שיתערבו לא ישאר אחד מהם בצורתו:

הלכה ו

ושינוי זה יהיה בסביבת הגלגל וכו'. כשיסוב הגלגל יסבב אותם בהכרח מפני שהם בתוכו כשיסובו יתערבו זע"ז ויתהוה מהם כל הגופים:

הלכה ז

לעולם אי אתה רואה גולם בלא צורה וכו'. לא יראה לעין אלא שיש לו עין והגוף מורכב מגולם לפיכך לא תראה הצורה לבדה ולא הגולם לבדו:

אלא לב האדם. כלומר מדעו הוא שישיג הגולם לבדו והצורה לבדה:

הלכה ח

נפש כל בשר היא צורתו וכו'. הצורה תאמר על שני ענינים. האחד על תואר הדבר הנקרא שכ"ל ותכשי"ט כמו שתאמר צורת הכסא צורת המטה צורת האדם שהוא עומד על רגליו וצורת פניו שיש לו עינים ואף ולסתות וזקן מה שאין כן לשאר החי. והענין השני הוא הענין שבו יפרד אותו דבר מזולתו כמו שתאמר צורת האש והוא החלק מן הגולם הראשון שקבל זו הצורה ונפרד בה משאר החלקים וזו הצורה נקראת בחי נפש שבה נפרד מן הצומח ומן הדומם. ויש באדם ענין אחר יתר שבו נפרד מכל החי ונקרא הנפש המדברת והוא שנתן לו השם כח לקבל השפע ממעלת אישים ובה ידע כל הדברים וזו היא צורתו. ובתחילה יהיה האדם יודע כל הדברים בכח וכשיתבונן מעט מעט וידע מה שלא היה יודע ידע הדברים בפועל. ואז תהיה לו הצורה השלימה שנקראת צלם אלהים ודמותו כמו שאמר נעשה אדם בצלמנו כלומר נעשה אדם שיהיה בו צורה שידע הדעות שאין להם גולם. וחלילה שתהיה דעת האדם דומה לדעת יוצרו. אלא ענין הדברים שיהיה בו כח להדמות ליוצרו בדרכיו ודעותיו. על זה נאמר הן האדם היה כאחד ממנו וכו' וזה

שאמר נעשה אדם בצלמנו אינו אומר על זו הצורה הנכרת לעינים שאמרנו עליה בענין הראשון שהיא נקראת תואר שיתחייב מזה שיהיה לבורא תואר כתארנו זה, מפני שכבר נתבאר בראיות ובמופתים שאין הבורא גוף וגויה וזה התואר לא ימצא אלא לגוף:

ואינה הנפש המצויה לכל נפש חיה שבה אוכל ושותה וכו'. כבר הקדמנו שיש באדם ענין שהוא משותף בו לכל החי והוא שנפרד בו החי מן הצומח ומן הדומם ונקראת הנפש החיונית, זאת הנפש יש לה חלקים ונקראים כחות. והם הנפש הטבעית והנפש החיונית והנפש הנפשיית. והנפש הטבעית היא שבה אוכל ושותה ומוליד. והחיונית היא המכינה האברים לקבל ההרגשה והתנועה והיא השומרת צורת האברים וכשתבטל מיד ימות האבר ולא ירגיש ולא ינוע. והנפשיית שבה מרגיש ומהרהר ומתנועע. וכל אלו הענינים שקראנו אותם נפשות או כחות אינם הענין שקראנו אותו הנפש המדברת שבו נפרד האדם מכל מין החי. מפני שאלו הענינים מצויין לבהמה ולחיה ולעוף והנפש המדברת לא תמצא אלא באדם, ולפי שמלת נפש ורוח תאמר על ענינים רבים כמו שהקדמנו הוצרכנו להסגיל לנפש המדברת שם שלא ישתתף בו זולתו. והוא שנקרא אותה צורת האדם. ואין אנו קוראים לאדם מדבר מפני שיש בו זה הדיבור שהוא בשפה וגרון שזה הענין אפשר שימצא לזולתו כמו שנמצא מקצת העופות ידברו כמו האדם. אלא ענין הדעת בלבד והדעת היא צורת הנפש המדברת שהנפש לדעת כמו גולם לצורה. ולפיכך אדם שאין בו דעת הוא כמו הבהמה ואע"פ שהוא מדבר מפני שהוא גולם בלא צורה לפי שלא יצאה נפשו מן הכח אל הפועל. כמו שתאמר כל אדם כותב בכח כלומר יש לו כח לכתוב וכל זמן שלא יכתוב בפועל אינו כותב. כך כל אדם יודע בכח ואם לא יודע בפועל אינו אדם הוא שאמר שלמה גם בלא דעת נפש לא טוב וארז"ל דעה חסרת מה קנית:

ופעמים רבות תקרא זאת הצורה נפש ורוח וכו'. נפש מדכתיב מי יודע נפש האדם העולה היא וכו' ורוח מדכתיב והרוח תשוב אל האלהים וכו'. ופעמים יאמר נפש על הנפש החיונית כדכתיב תוצא הארץ נפש חיה, ורוח כדכתיב ורוח הבהמה:

לפיכך צריך להזהר בשמות. כלומר ישתדל בשמות המשותפין כדי שילמד כל דבר מענינו ולא יטעה מענין לענין:

הלכה ט

אין צורת הנפש הזאת מחוברת מן היסודות כדי שתפרד להם וכו'. כונת הגאון הנה להודיענו שנפש האדם שהוא צורתו אינה אובדת באבדן הגוף. וזה יודע משני דרכים. האחד במופת שאין זו הנפש מכלל גוף האדם. מפני שגוף האדם מחובר מארבעה

היסודות וזו אינה מחוברת מהם עד שתפרד להם. ואינה מכח הנשמה מפני שכח הנשמה צריך לנשמה וזו אינה צריכה לנשמה. והנשמה שאמר עליה הנה היא הנפש החיונית שנקראת נשמה שנאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. והנפש החיונית היא צריכה לגוף מפני שהרוח הנושאה מתילד מן אד הדם וזכותו לפיכך כשיתמעט הדם או יפסד תאבד זו הנשמה ומיד ימות החי. אבל צורת האדם אינה צריכה לנשמה ולא לגוף מפני שהיא ענין תלוי בגוף תליית הנהגה לבד. וידיעת זה הדבר על בוריו קשה הרבה. לפי שכשתאבד הנשמה לא תאבד זו הנפש מפני שהגוף והנשמה צריכים לה והיא אינה צריכה להם. כמו המלך המנהיג כשתאבד המדינה לא יאבד המלך אם אינו בה. והדרך השנית מדרך הקבלה שהב"ה צונו במצות ואמר לנו שאם נעשה אותם נזכה לחיי העוה"ב כדכתיב למען ייטב לך והארכת ימים וארז"ל למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכולו ארוך ואילו היתה הנפש אובדת באבדן הגוף לא היה לה חיים לעוה"ב ואילולא ידעו הנביאים שיש לנפשם חיים לעוה"ב לא מסרו עצמם להריגה על קדושת השם כגון חנניה מישאל ועזריה ועשרה הרוגי מלכות. הרי נתבאר בשני דרכים אלו שיש לנפש האדם חיים בעולם הבא ואינה אובדת באבדן הגוף וכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך:

אלא יודעת ומשגת הדעות וכו'. בידיעת זה תהיה צורת האדם שלימה לפני בוראה:

הלכה י

כל הדברים האלה שדברנו בענין זה וכו'. פי' מר טיפה שנוטפת מן הדלי שאינה דבר נחשב כלל:

ודברים עמוקים הם וכו'. סיבת עומקם לפי שהם צריכין הקדמות ומופתים. וכל דבר שהוא תלוי בידיעת הבורא וידיעת הצורות הנפרדות קראוה מעשה מרכבה לפי שנדמית ליחזקאל במרכבה. וידיעת הגופות הנפרדות וטבעם וצורתם ומהלך הגלגלים כל זה נקרא מעשה בראשית לפי שנתבאר בתורה צורת בריאתן וכיצד נתחדשו במעשה בראשית. וזה הענין יוכל כל אדם לידע אותו מפני שהם גופים או מקרים לגופים. וענין מעשה המרכבה דבר רוחני פשוט וא"א לאדם להשיגו על בוריו ולפיכך היודע ממנו שום דבר לא ילמדנו לכל אדם לפי שאין כל אדם יכול להשיג ולידע הצורות הנפרדות והענינים הפשוטים:

הלכה יב

בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים וכו'. כלומר אם תאמר מה הנאה יש לאדם בידיעת הגלגלים והיסודות ומה שנתחבר מהם. דע שיש בידיעתם שני

תועליות. האחד שמידיעתם תעתק המחשבה להשיג הצורות הנפרדות ובורא הכל. שהקב"ה אין לו תחלה ולא עילה שיודע ממנה ולא יודע אלא ממעשיו ומדותיו. והענין השני הוא שזכרו הגאון הנה והוא כשיערוך האדם נפשו לגלגלים וצורתם ידע שפלותו וקלותו ושהוא נחשב לאין. ועוד שבעת שיתבונן באלו הגלגלים והיסודות ומה שנתחבר מהם ידע חכמתו וגבורתו של בורא ומיד תצמא נפשו להדבק בבורא ויאהב אותו אהבה רבה ויירא ויפחד פחד גדול. שהרי כשיערוך נפשו לחכמים שהיו לפניו ידע שאינו נחשב לכלום לנגדם ואותם החכמים אינם נחשבים לכלום לגבי גוף הגלגלים והכוכבים שהם גופות קדושים. והגופות האלו אינם נחשבים לכלום לגבי הצורות הנפרדות. והצורות הנפרדות אע"פ שהם קדושים אינם קיימים בעצמם ולולא עילתם שהוא הבורא לא היה להם חיים כדכתיב הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו פי' אינם קיימים וחזקים כקיום הבורא כדכתיב ותקעתיו יתד במקום נאמן שפירושו חזק וקיים לפיכך כשיערוך נפשו לגבי כל אלו ידע שהוא אינו נחשב לכלום. כמו שאמר אדון הנביאים ונחנו מה. ולפי שהשיג כל אלו הענינים על בוריין היה עניו מאד מכל האדם:

הלכה יג

ועניני ארבעה פרקים אלו שבחמש מצות וכו'. חמש המצות הם. לידע שיש שם אלוה. ושלא לעלות במחשבה שיש אלוה זולתו. וליחדו. ולאהבו. וליראה ממנו:

הם שחכמים קורין אותו פרדס. כדגרסינן בחגיגה פרק ב' ארבעה נכנסו לפרדס בן עזאי אחר ובן זומא ור"ע בן עזאי הציץ ומת. בן זומא הציץ ונפגע. אחר קצץ בנטיעות. ר"ע נכנס בשלום ויצא בשלום. ונקרא זה הענין פרדס בשביל שני ענינים. הא' כמו שהפרדס יש בו מיני מגדים שהם תאוה לעינים ונחמדים למראה ועינות מים חיים שהם משמחי לב ומרחיבים הנפשות כך אלו הענינים. ועוד שהפרדס כשיכנס לו האדם ימצא אילנות רבות ובתחלה לא ידע מה הוא הפרי שלהם ומה תועלת כל פרי וכשיתבונן בהם מעט מעט יתגלה לו סוד כל אחד ואחד מהם וטעמו והנאתו, ואע"פ שהוא טוב ונאה אם יאכל ממנו הרבה יחלה ויזיק לו. כך אלו הענינים בתחלה לא ידע הנאתם ותועלתם וכשיתבונן מעט מעט וידע הקדמות וירגיל עצמו בלימוד מיד יעלה למדרגה העליונה וידע מה שיוכל להשיג:

ולפיכך אין ראוי לטייל בפרדס וכו'. כלומר ירגיל עצמו בתחלה בחכמות שאין בהם קושי והם האסור והמותר ושאר משפטי התורה והם הנקראים הוויות דאביי ורבא כלומר שנהיה ביניהם משא ומתן בו, וחכמים קראו לענינים אלו דבר קטן מפני שהם קטנים לגבי מעשה בראשית ומעשה מרכבה. וכן אמרו חכמים שמונים תלמידים היו לו

להלל הזקן שלשים מהם ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו ושלשים ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע ועשרים בינונים גדול שבהם יונתן בן עוזיאל קטן שבהם רבן יוחנן בן זכאי אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה גמרא וכו' עד דבר קטן ודבר גדול ואמרו דבר קטן הוויות דאביי ורבא דבר גדול מעשה מרכבה:

אעפ"כ ראויין הם להקדימן וכו'. שמשפטיהם מביאים לידי הטובה הגדולה שהקב"ה צוה על הגזל ועל החמס והגנבה והדינים. וכל אלו הם לישובו של עולם שבעשייתם יהיה השלום בעולם ויסור הנזק ויוכל אדם להשיג בוראו ויגיע לחיי העוה"ב. השם יעזרנו על דבר כבוד שמו: